

MUTLULUĞUN DURAĞAN DURUM HALİ: YOKSULLUK AÇISINDAN UYUM TEORİSİNE DAYALI BİR ANALİZ

Munise Tuba Aktaş¹

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı yoksul ülkelerin mutluluk düzeyinin yoksulluğa uyum sağlayıp sağlamadığını tespit etmektir. Çalışma; mutluluk, insani gelişme ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik olarak mutluluk, insani gelişme, kişi başına düşen gelir ve çok boyutlu yoksulluk verilerine dayanmaktadır. Zengin ve yüksek insani gelişme düzeyine sahip ülkelerin ortalama mutluluk düzeyleri de yüksektir. Düşük insani gelişme düzeyine sahip en yoksul ülkelerde ise bireylerin ortalama mutluluk düzeyleri genel olarak oldukça düşüktür. Dolayısıyla gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında önemli bir mutluluk açığı söz konusudur. Diğer taraftan yoksulluğun çok şiddetli ve yaygın olduğu düşük insani gelişme düzeyine sahip bazı ülkelerin nispeten daha mutlu olduğu görülmektedir. Bu paradoksal durum uyum teorisinin geçerli olabileceğini akla getirmektedir. Uyum teorisi çerçevesinde yoksulluğun mutluluk üzerindeki olumsuz etkisi zamanla azalmakta, bireysel mutluluk adeta durağan duruma yönelmektedir. Başka bir ifadeyle, beklenenin aksine bireyler yoksulluk gibi olumsuz yaşam koşullarından kısa dönemli olarak etkilenmekte ve referans mutluluk düzeylerine geri dönme eğilimi taşımaktadır. Çalışmada; BM'in İnsani Gelişme Raporu, Dünya Mutluluk Raporu ve Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişim Girişimi (OPHI) verilerine dayalı olarak yapılan uluslararası karşılaştırmalarda, hem en yoksul hem de en mutsuz ülkeler olduğu gibi, en yoksul ülkelerin bazılarında mutluluk düzeyi ve bireysel mutluluk algısının düşük düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda mutluluğun yoksulluğa uyum sağlayabildiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, Kalkınma, İnsani Gelişme, Yoksulluk, Uyum Teorisi

¹ Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
(mtturker@anadolu.edu.tr)

STEADY STATE OF HAPPINESS: AN ANALYSIS BASED ON ADJUSTMENT THEORY OF POVERTY

Munise Tuba Aktaş

ABSTRACT

The main objective of the present study is to determine whether level of happiness in poor countries is well-adjusted to poverty. The study is based on happiness, human development, per capita income, and multidimensional poverty data in determination of the relationship between happiness, human development and poverty. Average happiness levels of rich countries with high level of human development are high as well. However, in the poorest countries with low human development levels, generally average happiness levels of individuals are quite low. Thus, there is a significant happiness gap between developed and underdeveloped countries. On the other hand, it was observed that certain countries with prevalent and extensive poverty and low human development levels were relatively happier. It is possible that this paradox could be explained with the adjustment theory. Adjustment theory proposes that the negative effect of poverty on happiness gradually decreases in time and individual happiness simply verges into a steady state. In other words, contrary to expectations, individuals are affected by negative living conditions such as poverty for a short period of time and tend to go back to their reference levels of happiness. In international comparisons conducted using UN Human Development Report, World Happiness Report and Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI) data in this study, it was concluded that there were countries that were both the poorest and the unhappiest, whereas in certain countries with a high poverty level, levels of happiness and individual happiness were not low at all. Thus, it could be argued that happiness adjusts to poverty.

Keywords: Happiness, Development, Human Development, Poverty, Adaptive Theory

GİRİŞ

Son yıllarda mutluluğun iktisadi analizinin giderek arttığı ve mutluluk ekonomisinin ayrı bir çalışma alanı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca gayrisafi yurtiçi hasılanın yaşam kalitesinin gerçekçi bir ölçüsü olmaması farklı ölçütlerin gündeme gelmesine ve kalkınma kavramının içeriğinin zaman içinde değişmesine ve zenginleşmesine yol açmıştır. Bu bağlamda literatürde bireylerin yaşam kalitesinin daha iyi ortaya koyulması ve böylece daha etkin ve eşitlikçi politikaların tasarlanabilmesi yönünde çabalar söz konusudur. Günümüzde bireylerin daha mutlu ve daha iyi bir yaşam için istek ve gereksinmelerini karşılayacak şekilde maddi koşulların iyileştirilmesinin yanında bireysel yetenek, istek ve özgürlüklerin genişletilmesinin de önemi vurgulanmaktadır. Bu vurgu ile birlikte; kişi başına düşen gelir artışının yanında yoksulluk, eşitsizlik, gelir dağılımı, iyi olma hali öne çıkan konular olmuştur. Bu çalışmada yoksulluk ile mutluluk arasındaki ilişki en yoksul ülkeler açısından incelenmekte, yoksulluğun mutluluk üzerindeki etkisi ülke karşılaştırmaları yapılarak analiz edilmektedir.

Yoksul ülkelerde yoksulluk ile mutluluk arasındaki ilişkinin gelişimine dayalı olarak bazı çıkarımlar yapılabilir mi? Örneğin, bu ülkelerde bireylerin yoksulluk ve yoksunluğa ilişkin farkındalığı ve duyarlılığının giderek azalması ve dolayısıyla mutluluk ile yoksulluk arasındaki bağın kopması mümkün müdür? Uyum teorisinin göre, bireyler başlarına gelen iyi ya da kötü yaşam olaylarına tepki göstermekte ancak zamanla referans bireysel iyi olma hali düzeyine geri dönmekte ve yeni duruma uyum göstermektedir. Yoksulluk penceresinden uyum teorisi ele alındığında, yoksul ülke bireyleri için yoksulluğun kendilerinde yarattığı olumsuz duygu ve düşüncelerin etkisi zaman içinde azalmaktadır. Bireyler; amaç, arzu, istek ve yeteneklerini içinde yaşadıkları mevcut ortamın sunduğu koşullara uyarlamaktadır. Bu uyarlama sonucunda referans mutluluk düzeyinde yoksulluk kaynaklı bir bozulmanın olmayacağı ileri sürülebilir.

Bu çalışmada temel amaç, uyum teorisi (adaptation theory) çerçevesinde, özellikle yoksul ülkelerde mutluluk-yoksulluk ilişkisini incelemektir. Uyum teorisinin geçerli olması durumunda yoksul ülkelerdeki mutluluk düzeyinin düşük olması beklenmemektedir. Çünkü uyum teorisi, yoksulluğa bir yaşam biçimi olarak alışmak zorunda olan bireylerin mutluluk düzeylerinin yoksulluktan ötürü olumsuz yönde bir değişim göstermeyeceğini ileri sürmektedir.

Çalışmada ülkelerin mutluluk ve çok boyutlu yoksulluk verileri karşılaştırılarak, uyum teorisinin geçerliliği analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ilk iki bölümünde, çalışmanın odağında yer alan mutluluk-yoksulluk ilişkisini doğru bir biçimde analiz edebilmek amacıyla kavramsal temellere yer verilmiş, kavramlar arasındaki ilişkilere ve bunların dünya genelindeki görünümüne değinilmiştir. Üçüncü bölümde, yoksulluğa rağmen mutluluğun mümkün olup olmayacağı uyum teorisine dayalı olarak değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde; mutluluk, yoksulluk ve insani gelişme ekseninde ülke karşılaştırmaları yapılarak, mutlulukla zenginlik ve yoksulluk arasındaki ilişki incelenmiş, burada konu daha çok yoksul ülkeler açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümü ise sonuca ayrılmıştır.

1. KALKINMA, İNSANİ GELİŞME VE MUTLULUK

Kalkınma, insani gelişme ve mutluluk başlığı altında ilk önce kalkınma kavramı ve insani gelişme kavramları açıklanacak, sonraki kısımda insani gelişmenin dünya genelinde görünümü ele alınacak ve son olarak kalkınma, insani gelişme ve mutluluk arasındaki ilişki değerlendirilecektir.

1.1. Kalkınma ve İnsani Gelişme

İktisadi kalkınma, genel itibarıyla üretim ve kişi başına düşen gelirin artırılması yanında iktisadi ve sosyo-kültürel yapının geliştirilmesi ve yenileştirilmesi olarak tanımlanabilir (Han ve Kaya, 2013: 2). Dolayısıyla kalkınma, ülkelerin iktisadi ve sosyal dönüşüm süreçlerini anlatan değişimi belirtmek üzere de kullanılan bir kavramdır. Kalkınmanın, bir politika hedefi olarak seçilmesi durumunda niçin kalkınmak istendiğinin cevaplandırılması gerekir. Günümüzde kalkınma, sadece üretim düzeyinin veya kişi başına düşen gelirin yükseltilmesi amacına ulaşılması şeklinde dar bir içeriğe hapsedilmekte, yaşam standartlarının yükseltilmesinden, yenilikçi olmak ve teknolojik ilerleme kaydetmek, istihdam olanaklarını genişletmek ve çalışma koşullarını iyileştirmek, kalkınma çabalarında çevre ve doğanın sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmamak, ekonomik, siyasal ve sosyal yönden özgürlük düzeyini yükseltmek gibi temel amaçları da dikkate almaktadır. Bu çerçevede kalkınma olgusunun temel iktisadi ve sosyal hedefleri kucaklaması gerekmektedir. Goulet (1971)'e göre kalkınma, gıda yiyecek ve içecek gibi yaşamla ilgili ihtiyaçları, kendi kendine değer vermeyi/saygı duymayı ve özgürlüğü kapsaması gerekmektedir (Kaynak, 2007: 59-61).

Sen, kalkınmayı insanların yararlandıkları gerçek özgürlükleri genişletme süreci olarak tanımlamakta ve gerçek özgürlüklerle kapasite arasındaki tamamlayıcılık ilişkisine dikkat çekmektedir. Sen'e göre beş ayrı tip özgürlüğün (siyasal özgürlükler, iktisadi imkanlar, toplumsal fırsatlar, şeffaflık güvenceleri, koruyucu güvenlik) kişisel kapasite gelişimine katkısı bulunmaktadır. Bu yaklaşım kalkınmayı; iktisadi büyüme, sanayileşme, teknolojik gelişme, toplumsal modernleşme içeriğinden daha derinlikli bir anlayışla ele almaktadır. Kalkınmanın merkezinde, bireylerin sahip oldukları özgürlükleri arttırması ve özgür eylem kapasitesi (yaşamı biçimlendirme olanağı) bulunmaktadır (Sen, 2004: 17-19). Aslında kapasite kavramıyla Sen, temel hakların varlığı ile mevcut hakları kullanabilme yetisine sahip olma arasında ayırım yaparak, bireyler arasında farklılaşan kapasitelerin eşitsizlik yaratıcı niteliğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Sen'in açlık konusundaki şu tespiti oldukça çarpıcıdır. "Açlık insanlarla yiyecekler arasındaki nicel bir oran sorunu değil, insanlarla haklar arasındaki toplumsal ilişki ve temel mallar üzerindeki haklar sorunudur" (Sen, 1981: 4'den aktaran İnsel, 2000: 9).

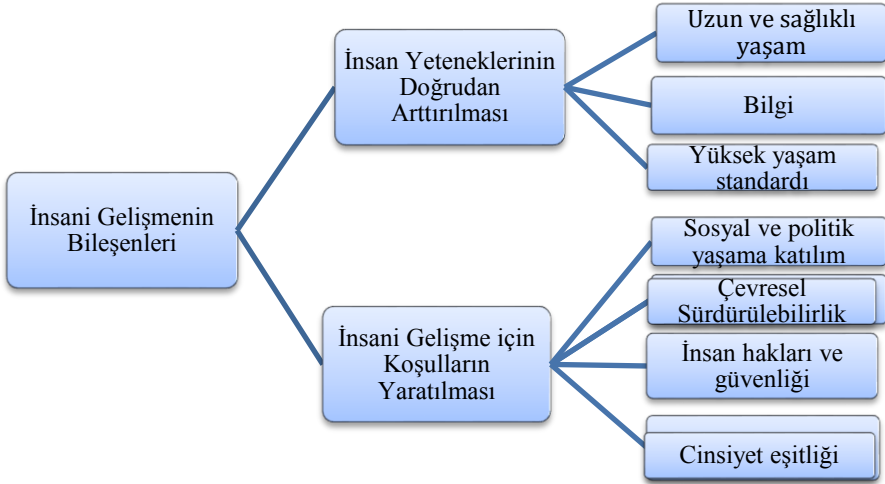
Sen'in kapasite yaklaşımı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın İnsani Gelişme Yaklaşımı'na önemli katkı sağlamıştır. Bu çerçevede kapasitelerin genişletilmesi olarak insani merkeze alan kalkınma düşüncesi, insani gelişme yaklaşımının başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Böylece kalkınmanın hedefi, sağlıklı olmak ve iyi beslenmek, bilgi sahibi olmak ve toplum yaşamına katılım sağlamak gibi bir kişinin olabileceği ve yapabileceği şeylerin sınırlarının genişletilmesiyle insan yaşamının değerinin artırılması halini alır (Fukuda-Parr, 2003, s. 303'den aktaran Kabaş ve Uğur, 2011: 6).

Şekil 1'de görüldüğü gibi, insani gelişmenin insan yeteneklerinin doğrudan arttırılması ve insani gelişme için koşulların yaratılması olmak üzere iki temel bileşeni bulunmaktadır. İnsan yeteneklerinin doğrudan arttırılması uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye ulaşma ve yaşam standardıyla ilişkilidir. İnsani gelişmenin gerçekleşmesi için gerekli koşullar değerlendirildiğinde ise sosyo-politik yaşama katılım, çevresel sürdürülebilirlik, insan hakları ve güvenliği ile cinsiyet eşitliği ön plana çıkmaktadır.

Bu çerçevede özgürlüklerin ve yetkinliklerin kısıtlandığı, fırsat eşitliğinin özellikle kadınlar aleyhine bozulduğu, gelenek ve göreneklerin sosyal ve ekonomik yaşamı şekillendirdiği ülkelerde insani gelişme açısından ilerleme kaydetmek zorlaşmaktadır. İnsanın yeteneklerini keşfetmesi, yaşam stan-

dardını yükseltmesi; ekonomik, sosyal ve politik yaşama aktif olarak katılması bireyin yaşamını anlamlı ve değerli kılmaya yönelik çabaları mutluluğu, yaşam memnuniyetini de beraberinde getirecektir.

Şekil 1. İnsani Gelişmenin Bileşenleri

Kaynak: UNDP, About Human Development, <http://hdr.undp.org/en/humandev>, Erişim Tarihi: 05.09.2015

1.2. İnsani Gelişme Düzeyinin Dünya Geneline Görünümü

BM'lerin 2014 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nun IGED'ne göre; Latin Amerika ve Karayipler; Avrupa ve Orta Asya; Doğu Asya ve Pasifik yüksek insani gelişme grubunda yer almaktadır (UNDP, 2014a). Arap ülkeleri ve Güney Asya orta insani gelişme grubunda yer alırken, Sahra-altı Afrika ülkeleri düşük insani gelişme grubunda bulunmaktadır. Tablo 1 'de görüldüğü üzere, insani gelişme endeksini oluşturan yaşam süresi, eğitim ve gelir bileşenleri açısından yapılacak bir değerlendirmede de Latin Amerika ve Karayipler, Avrupa, Orta Asya ve Doğu Asya, Pasifik ön plana çıkmaktadır. Arap ülkeleri kişi başına yüksek GSMH'ya sahip olmalarına rağmen özellikle ortalama eğitim süresi bakımından yüksek insani gelişme düzeyine sahip bölgelerin gerisinde kalmaktadır. Sahra-altı Afrika ülkeleri ve Güney Asya insani gelişme endeksinin bileşenleri açısından düşük performans göstermiştir.

Tablo 1. Bölgeler Düzeyinde İnsani Gelişme

	İGED 2013	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (yıl)	Ortalama Eğitim Süresi (yıl) 2012	Beklenen Eğitim Süresi (yıl) 2012	Kişi başına GSMH (2011SGP \$)
Arap Ülkeleri	0.682	70.2	6.3	11.8	15,817
Doğu Asya ve Pasifik	0.703	74.0	7.4	12.5	10,499
Avrupa ve Orta Asya	0.738	71.3	9.6	13.6	12,415
Latin Amerika ve Karayipler	0.740	74.9	7.9	13.7	13,767
Güney Asya	0.588	67.2	4.7	11.2	5,195
Sahra-Altı Afrika	0.502	56.8	4.8	9.7	3,152

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 2014a: 163, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>

1.3. Kalkınma, İnsani Gelişme ve Mutluluk İlişkisi

Mutluluk ya da iyi olma haline yönelik yaklaşımlar kalkınmanın farklı bir bakış açısıyla ele alınmasını da gündeme getirmiştir. Buna göre, mutluluk ve iyi olma hali, kalkınma ve insani gelişmenin temel unsurlarıyla etkileşim halinde olduğu için daha kapsamlı bir biçimde ele alınabilir. Mutluluk ya da iyi olma hali, kalkınmayı içerecek şekilde eğitim, sağlık, barınma, kişi başına düşen gelir, gelirin dağılımı, çalışma durumu ve koşulları, refah düzeyi, özgürlükler, sosyal ve ailevi ilişkiler, boş zaman, iyi yönetim, çevresel değerler vb. çerçevesinde geniş bir perspektiften değerlendirilebilir. Aynı zamanda insani merkeze alan bir kalkınma anlayışının bireysel ve toplumsal mutluluğu göz önüne alması beklenebilir. Özellikle mutluluğu, kalkınmanın en önemli göstergeleri arasında sayan Butan Krallığı ülkelerin gelişmişlik düzeyleri açısından karşılaştırmada GSYİH büyüklüğünden ziyade Gayri Safi Milli Mutluluk (Gross National Happiness-GNH) değerine odaklanmaktadır².

Öte yandan refah düzeyinin değerlendirilmesinde ekonomik büyümenin artırılması sonucunda erişilen maddi olanaklar yanında bu olanakların bireyler ve toplumlar üzerinde yarattığı psikolojik, sosyal, kültürel etkiler ile değişimlerin de göz önüne alınması gerekliliği akla gelebilir. Mutlu bireyler-

² Gayri Safi Milli Mutluluk ölçüsü, iyi olma halinin temel bileşenlerine dayalı olarak hesaplanmaktadır. Bu temel bileşenler; psikolojik iyi olma hali, sağlık, zaman kullanımı, kültürel çeşitlilik, iyi yönetim, toplumsal hayat, ekolojik çeşitlilik ve sürdürülebilirlik; yaşam standardıdır (<http://www.bhutanstudies.org.bt/publicationFiles/2015GNH/Summaryof2015GNHIndex.pdf>, Erişim Tarihi: 10.11.2015).

den oluşan toplumların genel itibarıyla kalkınma yarışında öne çıkma potansiyelinin yüksek olması beklenebilir. Burada kalkınma olgusunun bünyesindeki dönüşüm sürecinin sancılı olabileceği ve gelişmekte olan toplumdan gelişmiş topluma dönüşümün bir bedel karşılığında elde edilebileceği görüşü ileri sürülerek bu süreçte mutluluğun yeri tartışmalı hale getirilebilir.

Bireylerin refah düzeylerini belirleyebilmek için iki yaklaşımdan yararlanılmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki, belirli bir ülkenin, o ülkede yaşayan insanların sunduğu olanaklar (yüksek gelir, yüksek eğitim düzeyi, hizmetler, mal ve hizmetlere erişim ve alım gücü yaratma olanağı v.s) olarak tanımlanan, toplumsal çıktıyı gösteren, “tahmini yaklaşım” (presumed approach)’dır. İkincisi ise bu sunulan olanaklar karşısında insanların ne derecede refah bulduklarını, mutlu ve memnun olduklarını, uzun yaşadıklarını ortaya koyan “belirgin yaklaşım” (apparent approach) olarak adlandırılmaktadır (Veenhoven, 2005 aktaran Gökdemir ve Veenhoven, 2014: 340). İyi oluş ise hem tahmini hem de belirgin göstergeleri içine alarak, kalkınmaya farklı bir bakış açısı getirmektedir. Tahmini ve belirgin yaklaşımlar sonucu elde edilen göstergeler arası bağın zayıf veya güçlü olması; kalkınma politikaların yeniden tanımlanmasını da beraberinde getirecektir. Eğer bir ülkede yüksek gelir, yüksek eğitim, yüksek alım gücü varsa, fakat bu ülkenin insanları mutlu veya yaşamlarından memnun değilse farklı politikalar ortaya konulacaktır. Örneğin, Easterlin’e göre hükümet, temel ihtiyaçların karşılandığı noktadan itibaren artık gayri safi yurt içi hâsıladan ziyade, gayri safi milli mutluluğa yönelmelidir (Gökdemir ve Veenhoven 2014: 337-341).

İyi olma halinin ölçülmesinde hem objektif (gelir, eğitim, sağlık) hem de subjektif göstergeler (memnuniyet, mutluluk) dikkate alınmaktadır. Veenhoven’a göre ülkelerin iyi olma hali çerçevesinde herhangi bir sistemin iyi olma hali, farklı yaklaşımlara dayalı olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşımlardan ilkinde, sistemin sunduğu içsel ve dışsal fırsatlara bakılmaktadır. İkinci yaklaşımda ise sistemin içsel ya da dışsal olarak esenlik, iyi olma şeklinde yarattığı çıktıya başka bir ifadeyle getirilere odaklanılmaktadır. Bu yaklaşımlara göre; sistemin iç işleyişinin düzgün olması ve uygun ortamın sağlanması durumunda fırsatlar ortaya çıkmaktadır. Bu fırsatların yarattığı çıktılar ise olumlu pozitif dışsal etkiler ve sistemin sürekliliği olmaktadır (Veenhoven, 2009: 6-7). Bu yaklaşımla iyi olma halinin içsel ve dışsal unsurlarıyla birlikte daha bütüncül bir şekilde ele alındığı görülmektedir.

2. YOKSULLUK, MUTLULUK VE İNSANİ GELİŞME İLİŞKİSİ

Burada dünya ülkelerinde yoksulluk, mutluluk ve insani gelişme arasındaki ilişkisinin incelenmesinden önce çok boyutlu yoksulluk kavramı ve ölçümü üzerinde durularak, çok boyutlu yoksulluğun dünya genelindeki görünümünün irdelenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

2.1. Çok Boyutlu Yoksulluk

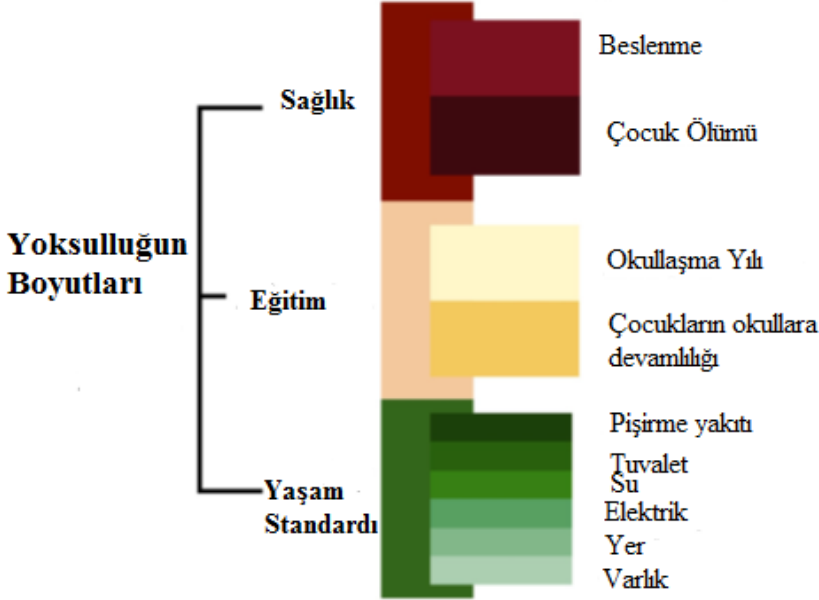
Yoksulluğun, geniş ve çok boyutlu bir kavram olduğuna ilişkin olarak, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelere ilişkin gözlemler, gelir veya tüketim harcamalarına indirgenmiş bir yoksulluk yaklaşımının yetersizliklerini ortaya çıkarmıştır. Bu durum yoksulluğun tanımlanmasında ve ölçülmesinde yeni arayışlara yol açmıştır (Özkan ve diğerleri, 2012: 94). Yoksullukla ilgili yeni mücadele politikalarının geliştirilmesi gereğine dayalı olarak yoksulluğun ölçütleriyle ilgili çalışmalar hız kazanmış ve 2010 yılında Alkire ve Santos tarafından İnsani Gelişme Endeksi'ne benzer bir şekilde yoksulluğun etkisini ve yoğunluğunu da kapsayan Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE), İnsani Gelişme Raporları'nda yerini almıştır (Gökçek- Karaca ve Gökçek, 2014: 1).

Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'nde, çoklu yoksulluk; eğitim, sağlık ve yaşam standardı boyutlarıyla ele alınmaktadır. ÇBYE değeri, yoksul nüfus oranı ile yoksunluğun yoğunluğunun çarpılmasıyla hesaplanmaktadır. Bu endeks doğrudan yoksunlukları ölçerek gelir yoksulluğu ölçümlerinin önemli bir tamamlayıcısı niteliğini taşımaktadır.

Şekil 2'de görüldüğü gibi, çok boyutlu yoksulluk endeksi sağlık, eğitim ve yaşam standardı olmak üzere üç boyutu kapsamakta ve her bir boyut da çeşitli alt göstergelerden oluşmaktadır. Endekste; beslenme ve çocuk ölümü sağlık boyutunu; okullaşma yılı ve çocukların okullara devamlılığı eğitim boyutunu; pişirme yakıtı, tuvalet, su, elektrik, yer ve varlık göstergeleri ise yaşam standardı boyutunu göstermektedir³.

³ Sağlık boyutunun alt göstergelerinden biri olan beslenme göstergesi, yetersiz beslenen en az bir hane halkı bireyi olmasını; çocuk ölümü göstergesi ise, araştırma öncesi beş yıl içinde hane halkında bir veya daha fazla sayıda çocuk ölümü olmasını ifade etmektedir. Eğitim boyutunun alt göstergeleri okullaşma yılı göstergesi ve çocukların okullara devamlılığı göstergelerinden oluşmaktadır. Okullaşma yılı göstergesi, hane halkı bireylerinden hiçbirinin beş yıllık eğitimi tamamlamamış olmasını; çocukların okullara devamlılığı göstergesi, hanede en az bir okul çağındaki çocuğun sekizinci sınıfa kadarki okula devam etmemesi durumunu belirtmektedir. Yaşam standardı boyutunun göstergeleri, pişirme yakıtı, tuvalet, içme suyu, elektrik, yer ve varlık göstergelerinden oluşmaktadır. Pişirme yakıtı göstergesi, hane halkının yakacak olarak tezek, odun veya mangal kömürü kullanmasını ifade etmektedir. Tuvalet göstergesi, yeterli tuvalet imkânının olmamasını ya da yeterli tuvalet imkânının

Şekil 2. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi Boyutları ve Göstergeleri

Kaynak: OPHI, http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/MD-poverty-presentation_eng2.pdf?0a8fd7&a403e4 Erişim Tarihi: 04.11.2015

2.2. Çok Boyutlu Yoksulluğun Dünya Geneline Görünümü

Yoksulluk bölgesel düzeyde değerlendirildiğinde Tablo 2’de görüldüğü üzere çok boyutlu yoksulluğun en fazla Sahra-altı Afrika ve Güney Asya, en az Avrupa ve Orta Asya bölgesinde yaşandığı anlaşılmaktadır.

ÇBYED’ne göre yapılan bir sıralamada Sahra-Altı Afrika bölgesini sırasıyla Güney Asya, Doğu Asya ve Pasifik, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Latin Amerika ve Karayip, Avrupa ve Orta Asya takip etmekte ve endeks değeri giderek azalmaktadır. Toplam nüfus olarak da öne çıkan Güney Asya, çok boyutlu yoksul

olmasına karşın diğer hane halklarıyla paylaşılmasını; içme suyu göstergesi, temiz içme suyu erişimine sahip olunmamasını ya da suyun hane halkının evine otuz dakika veya daha fazla yürüme mesafesinde olmasını belirtmektedir. Elektrik göstergesi, elektrik olmamasını; yer göstergesi, hane halkının kirliliği, çamurlu veya gübreden bir zemine sahip evinin olmasını ifade etmektedir. Varlık göstergesi, hane halkının radyo, televizyon, telefon gibi bilgiye ulaşımını sağlayacak ya da araba, kamyon, bisiklet, mobilet, deniz motoru, hayvanlı yük arabası gibi mobil kılcak veya buzdolabı, ekilebilir toprak, hayvan gibi geçimle ilişkili varlıklardan birine sahip olmaması şeklinde tanımlanmaktadır (OPHI, 2015: 5 ve Human Development Report, 2014b: 9).

nüfusun en fazla olduğu bölgedir. Çok boyutlu yoksul nüfusun toplam nüfusa oranı Sahra-altı Afrika'da %59.5 ile en yüksek oran iken Avrupa ve Orta Asya'da %3.8'dir. ÇBYED, yüksek gelirli ülkelerde ise oldukça düşüktür.

Tablo 2. Bölgeler Düzeyinde Çokboyutlu Yoksulluk

	ÇBYED	Ülke Sayısı	Toplam Nüfus (bin)	Çok Boyutlu Yoksul Nüfus (bin)	Çok Boyutlu Yoksul Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%)
Tüm Ülkeler	0.059	105	4,001,354	1,433,456	35.8
Doğu Asya ve Pasifik	0.032	9	514,360	64,663	12.6
Avrupa ve Orta Asya	0.009	17	233,731	8,820	3.8
Latin Amerika ve Karayip	0.010	15	469,739	28,697	6.1
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	0.023	9	206,909	25,345	12.2
Güney Asya	0.113	8	1,606,945	833,946	51.9
Sahra-altı Afrika	0.131	38	789,187	469,342	59.5
Yüksek Gelirli Ülkeler	0.005	9	180,474	2,643	1.5

Kaynak: OPHI, <http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/Global-MPI-2014-anoverview.pdf?0a8fd7> Erişim Tarihi: 13.10.2015

3. UYUM TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE MUTLULUK OLGUSU

Yoksulluklar içinde yaşam mücadelesi veren adeta yoksulluğun bireysel kırsırdöngüsüne düşmüş ve bunu içselleştirmiş kişiler için yoksulluktan bağımsız bir mutluluk algısı oluşabilir mi? Uyum teorisine göre bu mümkün olabilir. Uyum teorisinin de öne sürdüğü gibi, bireyler başlarına gelen iyi ya da kötü yaşam olaylarına tepki göstermekle birlikte referans bireysel iyi olma hali düzeyine hızlıca geri dönmekte ve yeni duruma uyum sağlamaktadır. Uyum konusundaki öncü çalışmaları bireyleri hazzın durgun durum haliyle sınırlamakta ve zamanla istikrarlı bir iyi olma halini deneyimleyeceğini ifade etmektedir. Buna göre, bireyin yaşam koşullarının önemli ölçüde olumlu ya da olumsuz olmasına bağlı olmaksızın zaman içinde yeni duruma uyum sağlanacaktır (Lucas ve diğerleri, 2003: 527). Jon Elster's (1983) ise uyumlu tercihleri (adaptive preference) bir fabl hikaye ile ilişkilendirerek şöyle açıklamaktadır:

“Açlıktan ölmek üzere olan bir tilki, iri ve tam olgunlaşmış üzümün insanın ağzının suyunu akıttığı bir bağa sessizce yanaşır. Sıçrayarak üzümlere ulaşmaya çalışır fakat bir türlü başaramaz. Sonunda pes edip uzaklaşırken şöyle homurdanır: İyi ki yemedim. Bu üzümler yenilmeyecek kadar yeşil ve ekşi.” (Ezop Masalları, 2014: 7 ve Qizilbash, 2007: 4)

Buradaki örnek hikaye tercihlerin, ulaşılabilir seçenekler setinden bağımsız olarak yapılamayacağına işaret etmektedir. Bu hikayeye göre ekşi olduğunu düşündüğü üzümleri yemeyen tilki için refah kaybı söz konusu değildir (Qizilbash, 2007: 4).

Bu doğrultuda Sen’e göre, haz, mutluluk ya da arzular gibi zihinsel karakteristikler üzerinde yoğunlaşmak, kişiler arasında refah ve yoksulluk kıyaslamaları yapıldığında ciddi şekilde sınırlayıcı olabilir. Arzularımız ve haz veren yetenekler, koşullara, özellikle elverişsiz durumlarda hayatı katlanabilir kılmaya uyumlu hale gelir. Yoksun insanlar hayatlarını sürdürmek zorunda oldukları için kendi yoksunluklarını kabullenme eğilimindedirler ve bu nedenle radikal bir değişiklik talep etme cesaretinden de yoksun olabilirler, kendi arzularını ve beklentilerini mütevazı ölçülerde mümkün gördükleri şeye uydurabilirler. Sen, buna dikkat çektikten sonra, haz ve arzunun zihinsel ölçümünün, yoksunluk ve dezavantaja sağlam bir rehber olamayacak kadar esnek olduğunu belirtmektedir (Sen, 2004: 89). Sen, iktisadi çabanın ve buna ilişkin toplumsal örgütlenmenin ölçüm aracı olarak ele alınmasının yoksulluğun vehametini çarpıtma riski taşıdığını ifade etmektedir. Refah ekonomisinin kalıpları içerisinde, herşeyden yoksun olanların yoksunluklarının değeri zamanla küçülür ve hatta neredeyse yok olur (İnsel, 2000: 7). Bu çerçevede bireylerin tercihleri yoksulluk, politik baskılar ve kötü sosyal koşullara bağlı olarak bozulur ve bozulmuş tercihlerin tatmin edilmesi iyi olma hali üzerinde olumlu bir katkı sağlamayacaktır. Bu nedenle tercih faydasına dayalı bir hesaplama yanlıştır (Baber, 2007: 105).

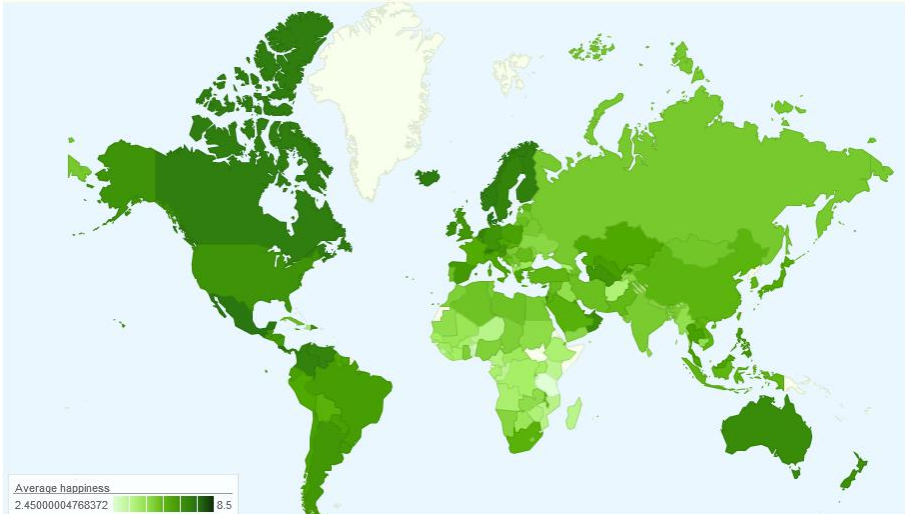
Kahneman da yaşam koşullarındaki değişimin birey üzerinde büyük çaplı mutluluk ya da mutsuzluklara yol açabileceğini, ancak bunların yoğunluğunun zamanla azalma eğiliminde olacağına işaret etmektedir. Kahneman bu görüşünü şu şekilde açıklamaktadır: Bireyler değerlendirme kıstaslarını kendi koşullarına uyarlama eğilimindedirler ve içinde buldukları durumun özellikle memnuniyet ya da ızdırap verici kısmına yönelik odaklanmaları zamanla azalmaktadır. Görüldüğü gibi, Kahneman ve Sen’e göre, bireylerin mutluluk veya yaşam memnuniyetleri mevcut yaşam koşullarına önemli ölçüde uyum sağlamaktadır (Vikander, 2007: 5-6).

4. MUTLULUK, YOKSULLUK VE İNSANİ GELİŞME EKSENİNDE ÜLKE KARŞILAŞTIRMALARI

Mutluluk, çeşitli dillerde büyük çapta zenginlik, refah, başarıya ulaşma anlamlarına gelmektedir. Mutluluk kavramının genel itibarıyla bolluk içinde yaşama isteğinden doğduğu dile getirilebilir. Mutluluk, insan eylemlerinin ve çabalarının nihai ve en yüksek amacı olan hal, yaşamdaki en yüksek değer ya da hedefe ulaşma durumu olarak tanımlanmaktadır (Hançerlioğlu, 2000: 190).

Günümüzde sosyal bilimciler mutluluğu yaygın olarak yaşamdan duyulan memnuniyet üzerinden açıklamaktadır. Mutluluk, bireylerin yaşam kalitesine yönelik olumlu değerlendirmelerine dayalı olarak ifade edilmektedir (Veenhoven, 1991: 2). Buna göre, yaşam memnuniyeti, mutluluk ve bireysel iyi olma hali birbiri yerine aynı anlama gelmek üzere kullanılmaktadır. Mutluluğun dünya genelinde dağılımına bakılarak mutlu ülkelerin hangi bölgelerde yoğunlaştığı değerlendirilebilir. Bu doğrultuda dünya mutluluk veri setine dayalı olarak, mutluluğun coğrafi dağılımı Şekil 3'de görülmektedir. Haritada 1-10 skalasına göre ülke mutluluk düzeyleri yeşilin farklı tonlarıyla gösterilmektedir. Buna göre, ona yakın değerler en yüksek mutluluk düzeyini gösterirken bu değer 1'e yaklaşması düşük mutluluk düzeyini belirtmektedir.

Şekil 3. Mutluluğun Coğrafyası, 2005-2014

Kaynak: World Database of Happiness, http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/nat_fp.php?mode=8, Erişim Tarihi: 30.10.2015

Dünya genelinde ortalama mutluluk skorunun yaklaşık 2.5 ile 8.5 değerleri arasında değiştiği görülmektedir. Ülkelerin ortalama mutluluk düzeyi yükseldikçe yeşil rengin tonu koyulaşmakta, mutluluk düzeyi azaldıkça ise rengin tonu açılmaktadır. Harita genel itibarıyla değerlendirildiğinde, ortalama mutluluk düzeyinin yüksek olduğu ülkeler arasında ABD, Kanada, Latin Amerika ve Panama; Trinidad Tobago gibi bazı Karayip ülkeleri ile Avrupa özellikle İskandinav ülkeleri ve Batı Avrupa ülkeleri; Avusturalya; Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman gibi bazı Ortadoğu Ülkeleri ile Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan gibi bazı Orta Asya ülkeleri sıralanabilir. Afrika kıtasında yer alan ülkeler ise diğer ülkelere göre belirgin bir biçimde daha düşük mutluluk düzeylerine sahiptir. Öte yandan Afrika kıtasında Kuzey Afrika ülkeleri arasında yer alan Cezayir, Libya, Tunus ve Mısır ile Güney Afrika Cumhuriyeti'nde mutluluk düzeyi daha yüksektir. Sahra-altı Afrika ülkelerinin bazı istisna ülkeler dışında (Güney Afrika Cumhuriyeti, Çad, Nijerya, Gana, Namibya, Malavi gibi) mutluluk skorunun düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Dünya ülkeleri arasında Sahra-altı Afrika'da bulunan Tanzanya 2.4 değeri ile en mutsuz ülke görünümündedir.

2014 yılı İnsani Gelişme Raporu ve 2005-2014 Dünya Mutluluk Veri Tabanı'na göre, çok yüksek insani gelişme değerlerine sahip ülkeler arasında bulunan Japonya, Güney Kore, Rusya, Macaristan, Portekiz, Litvanya, Letonya, Estonya ile yüksek insani gelişme düzeylerine sahip Bulgaristan, Türkiye, Malezya ve Ukrayna'da 4.5 ile 6.6 arasında değişen mutluluk skorları; orta, ortaya yakın ve ortanın biraz üzerinde mutluluk düzeylerini işaret etmektedir (UNDP, 2014a ve http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/nat_fp.php?mode=8).

Şekil 3'de görüldüğü gibi, ülkeler arasında mutluluk değeri arasındaki makas oldukça açıktır ve en mutlu ülkelerin mutluluk skoru en mutsuz ülkelerinkinden yaklaşık 3.5 kat daha fazladır. Şekil 3'deki harita ve bölgeler düzeyinde çok boyutlu yoksulluğun gösterildiği Tablo 2 dikkate alınarak, ülkeler özelinde birtakım değerlendirmeler yapılabilir. Çok boyutlu yoksul nüfusun toplam nüfusa oranının %59.5 olduğu Sahra-altı Afrika ülkelerinde ortalama mutluluk düzeyinin de oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır. Güney Asya ülkelerinden Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka, Afganistan ve Nepal'de de yoksulluğa mutsuzluk eşlik etmektedir. Yüksek gelirli ülkelerde ise mutluluk düzeyinin çok daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Öte yandan yoksulluğun yaygın ve yoğun olduğu bazı ülkelerde nispeten yüksek mutluluk düzeylerine rastlanmaktadır. Bu konuda Tablo 3 önemli bilgiler vermektedir.

Tablo 3. Yoksulluğun En Yoğun Olduğu Ülkelerde İnsani Gelişme, Çok Boyutlu Yoksulluk ve Mutluluk

2014 yılı Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksinde Göre En Yoksul 10 Ülke	İnsani Gelişme Endeksi (İGE) 2013		Çok Boyutlu Yoksulluk Enkesi (ÇBYE)		Çok Boyutlu Yoksulluktaki Nüfus		Şiddetli Yoksulluk Yaşayan Nüfus (%)	Yoksulluk Boyutlarının Yoksulluğa Katkısı (%)			Mutluluk skoru (1-10) ve Sıralaması, 2012-2014
	Değer	Sıra	Yıl	Değer	YO* %	YOY** %		Eğitim	Sağlık	Yaşam Standardı	
Nijer	0.337	187	2012	0.605	89.3	67.7	74.3	32.1	27.7	40.1	3.845 (144)
Etiyopya	0.435	173	2011	0,564	87.3	64.6	71.1	25.9	27.6	46.5	4.512 (122)
Güney Sudan	2010	0.557	91.1	61.2	71.1	40.1	12.7	47.2	...
Çad	2010	0.554	87.2	63.5	68.3	32.0	23.2	44.9	3.667(149)
Burkina Faso	0.388	181	2010	0.535	84.0	63.7	65.7	36.2	27.9	35.9	3.587(152)
Somali	2006	0.514	81.2	63.3	65.6	34.2	18.6	47.2	...
Sierra Leone	0.374	183	2013	0.464	81.0	57.3	54.7	23.1	31.5	45.5	4.507 (123)
Gine <u>Blassau</u>	0.396	177	2006	0.462	77.5	59.6	55.5	32.4	25.9	41.8	...
Gine	0.392	179	2012	0.459	75.1	61.1	54.3	34.0	27.9	38.1	3.656 (150)
Mali	0.407	176	2012/2013	0.457	77.7	58.9	54.5	36.1	24.9	38.9	3.995 (138)
Burundi	0.389	180	2010	0.454	80.8	56.2	50.5	23.1	28.9	48.0	2.906 (157)
Orta Afrika Cumhuriyeti	0.341	185	2010	0.430	77.6	55.5	49.9	24.1	24.1	51.8	3.678 (148)

Kaynak: OPHI, <http://www.ophi.org.uk/multidimensional-poverty-index/mpi-2015/mpi-data/>, Erişim Tarihi: 19.10.2015; Human Development Report 2014: 162, World Happiness Report, 2015:28; http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2015/04/WHR15_Sep15.pdf, Erişim Tarihi: 10.10.2015

Not: (...) bu ülkelere ilişkin mutluluk verisi bulunmamaktadır.

*YO (Yoksul Nüfus)

**YOY (Yoksun Olma Yoğunluğu)

İnsani gelişme endeks değeri⁴, mutluluk skoru ve sıralaması⁵ ile çok boyutlu yoksulluk endeksi ve göstergelerine göre en yoksul on ülkedeki yoksulluk; yoksul nüfus yüzdesi, yoksun olma yoğunluğu, şiddetli yoksulluk yaşayan nüfus ile yoksulluğun eğitim, sağlık, yaşam standardı boyutlarına göre

⁴ Bilindiği gibi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ülkeleri düşük, orta, yüksek ve çok yüksek insani gelişmeye sahip ülkeler olarak dört gruba ayırmaktadır. 2013 yılında UNDP tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda 187 ülke hesaplanan İnsani Gelişme Endeks değerlerine göre en yüksekte en düşüğe doğru sıralanmıştır.

⁵ Birleşmiş Milletler (BM) 2012 yılından itibaren Dünya Mutluluk Raporu'nu yayınlamaktadır. Bu raporda ülkeler mutluluk düzeylerine göre en yüksek değer alan ülkeden başlamak üzere yukarıdan aşağıya doğru sıralanmaktadır. 2015 yılında yayınlanan en son raporda 158 ülke mutluluk skorlarına göre sıralanmıştır. Dünya Mutluluk Raporu'nda mutluluğu açıklayan değişkenler; satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen GSYH, sosyal destek, sağlıklı yaşam beklentisi, özgürlük, cömertlik, yolsuzluk algısı olarak ifade edilmektedir (World Happiness Report, 2015: 22, http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2015/04/WHR15_Sep15.pdf, Erişim Tarihi: 10.10.2015)

dağılımı Tablo 3 yardımıyla incelenebilir. Tablo 3’de görüldüğü gibi, Nijer çok boyutlu yoksulluk endeksine göre en yoksul ülkedir. Ülke nüfusunun %89.3’ü yoksul iken nüfusunun yoksun olma oranı %67.7’dir. Bu ülkede nüfusun % 74.3’ü şiddetli yoksulluk yaşamaktadır. Etiyopya ise en yoksul ikinci ülkedir. Ülkede çok boyutlu yoksul olarak nitelendirilen nüfus oranı %87.3’dür. Şiddetli yoksulluk yaşayan nüfus oranı % 71.1’dir. Nijer ve Etiyopya 158 ülkeyi kapsayan mutluluk sıralamasında sırasıyla 144. ve 122. sıraya yerleşerek bazı ülkelerin yukarısında konumlanmışlardır. Örneğin, en yoksul ülke konumunda olan Nijer; aralarında Çad, Gine, Tanzanya, Fildişi Sahili, Ruanda ve Suriye’nin olduğu 14 ülkeyi geride bırakarak mutluluk açısından sıralanan ülkelere göre daha iyi bir performans göstermiştir (Human Development Report, 2014). En yoksul ülkelere sadece Burundi ve Burkina Faso en mutsuz ülke olarak görülmektedir. Çünkü her iki ülkenin mutluluk skorları en mutsuz ülke skoru⁶ olarak belirtilen 3.6’dan düşük değerler almaktadır.

Nijer’in mutluluk skoru en mutsuz ülke skoru olan 2.45’den 1.40 puan daha yüksektir. Dolayısıyla Nijer en yoksul ülke olmasına karşın en mutsuz ülkelere göre göreceli olarak daha az mutsuzdur. En yoksul ikinci ülke olan Etiyopya, mutluluk sıralamasında 36 ülkeyi geride bırakarak nispeten daha yüksek bir mutluluk düzeyini yakalamıştır. Etiyopya’nın mutluluk sıralamasında öne geçtiği ülkeler arasında Ermenistan, Gürcistan, Sri Lanka, Bulgaristan gibi yüksek insani gelişme düzeyine ve Botswana, Mısır, Kongo, Suriye, Kamboçya gibi orta insani gelişme düzeyine sahip ülkeler bulunmaktadır (World Happiness Report, 2015: 28 ve Human Development Report, 2014). Yoksulluğun çeşitli göstergeleri açısından Tablo 3’de yer alan diğer ülkeler de aşağı yukarı benzer değerlere sahiptir. Yoksulluğun eğitim, sağlık ve yaşam standardına göre dağılımı incelendiğinde, en yoksul ülkeler genelinde yaşam standardının yoksulluğa katkısı en fazladır. Eğitimin yoksulluğa katkısının genel itibarıyla sağlıktan daha büyük olduğu ifade edilebilir. Ancak mutluluk açısından bir değerlendirme yapılacak olursa Etiyopya ve Sierra Leone en yoksul 10 ülke içerisinde yer almasına rağmen Dünya Mutluluk Veritabanı’ndan alınan Şekil 3’de en düşük ortalama mutluluk düzeyi olarak belirtilen 2.45’den daha yüksek düzeyde ortalama mutluluk düzeyi değerlerine sahip olmuştur. Ayrıca orta mutluluk düzeyinin⁷ alt sınırı olan beş değerine yakın değerler almıştır. Bu çerçevede

⁶ Veenhoven’in çalışmasında, mutluluk skorunun 3.6 dan küçük olması mutluluğun en alt düzeyi olarak belirtilmektedir (Veenhoven, 2012: 337).

⁷ Veenhoven’in çalışmasında, ortalama mutluluk skorunun 5-6 olması orta düzeyli mutluluk olarak, 3.6 dan küçük olması ise düşük düzeyli mutluluk olarak sınıflandırılmaktadır (Veenhoven, 2012: 337).

hem en yoksul hem de en mutsuz ülkeler Burundi ile Burkina Faso'dur. Tablo 3'e göre, Nijer, Etiyopya, Sierra Leone, Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti en yoksul on ülke arasında sıralanmasına rağmen en mutsuz on ülke arasına girmemiştir. Tablo 3 ve Tablo 4 birlikte değerlendirildiğinde, yoksulluğun mutsuzluğa eşlik ettiği ülkeler; Burundi, Çad ve Gine olduğu görülmektedir. Bu ülkeler hem en yoksul hem de en mutsuz ülkeler grubunda yer almaktadır.

Tablo 4. Mutluluk, Kişi Başına GSYİH, İnsani Gelişme ve Çok boyutlu Yoksulluk İlişkisi: Mutluluk Endeksi Sıralaması: En Sondaki 10 Ülke, 2012-2014

En Mutsuz Ülkeler 2012-2014	Skor	Kişi Başına Gayrisafi Milli Hasıla (SGP \$ 011)* 2013	İnsani Gelişme Endeksi Değeri ve Ülke Sıralaması 2013	ÇBYED ve Yıl
158. Togo	2.839	1,129	0.473 (Düşük İnsani Gelişme,166)	0.252 (2013/2014)
157. Burundi	2.906	749	0.389 (Düşük İnsani Gelişme, 180)	0.454 (2010)
156. Suriye	3.006	5,771	0.658 (Orta İnsani Gelişme, 118)	0.016 (2009)
155. Benin	3.340	1,726	0.476 (Düşük İnsani Gelişme, 165)	0.307 (2011/2012)
154. Ruanda	3.465	1,403	0.506 (Düşük İnsani Gelişme, 151)	0.350 (2010)
153. Afganistan	3.575	1,904	0.468 (Düşük İnsani Gelişme, 169)	0.353 (2010/2011)
152. Burkina Faso	3.587	1,602	0.388 (Düşük İnsani Gelişme,181)	0.535 (2010)
151. Fildişi Sahili	3.655	2,774	0.452 (Düşük İnsani Gelişme, 171)	0.310 (2011/2012)
150. Gine	3.656	1,142	0.392 (Düşük İnsani Gelişme,179)	0.459 (2012)
149. Çad	3.667	1,622	0.372 (Düşük İnsani Gelişme,179)	0.554 (2010)

Kaynak: World Happiness Report, 2015: 28 http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2015/04/WHR15_Sep15.pdf, Erişim Tarihi: 10.10.2015; Human Development Report, 2014:162; OPHI, <http://www.ophi.org.uk/multidimensional-poverty-index/mpi-2015/mpi-data/>, Erişim Tarihi: 02.10.2015

Bu gözlemler doğrultusunda çok boyutlu yoksulluğun mutluluk üzerindeki olumsuz etkisinin Tablo 3'de görüldüğü gibi sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. Tablo 4'de bunu destekler niteliktedir. Tablo 3'de görüldüğü

gibi, en yoksul ülkeler arasında sıralanan Nijer, Etiyopya, Sierra Leone, Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti nispeten daha düşük insani gelişme endeks değerlerine sahip olmalarına rağmen Tablo 4’de yer alan Togo, Suriye, Benin, Ruanda, Afganistan, Fildişi Sahili gibi ülkelere nispeten daha yüksek mutluluk skorlarına sahiptir. Diğer taraftan, Tablo 4’de görüldüğü üzere Togo, ÇBYE ve İGE değerleri açısından birçok düşük insani gelişme düzeyine sahip ülkeden daha iyi konumda olmasına rağmen 158 ülke arasında yapılan sıralamada en sonda yer alarak en mutsuz ülke konumundadır. Tablo 4’de en mutsuz ülkeler arasında sıralanan Suriye, Benin, Ruanda, Afganistan, Fildişi Sahili düşük insani gelişme düzeyine sahip olmakla birlikte çok boyutlu yoksulluğun yoğunluğu ve yaygınlığı Tablo 3’de incelenen Nijer, Etiyopya, Sierra Leone, Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti’nden daha düşüktür. Dolayısıyla en mutsuz ülkeler grubunda bulunmalarına rağmen çok boyutlu yoksulluk açısından nispeten daha iyi konumda olan ülkeler de bulunmaktadır. Tablo 3’de yer alan en mutsuz ülkelerin gelir düzeyleri dikkate alındığında, ülkeler bağlamında belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin, Burundi düşük gelir düzeyine sahip bir ülke iken Suriye yüksek orta gelirli bir ülkedir. Tablo 3’de yer alan diğer ülkeler ise düşük orta gelir düzeyine sahip ülkelere oluşturmaktadır.

Tablo 5. Bireysel İyi Olma Haliyle İlişkili Diğer Bazı Göstergeler

		Bireysel İyi Olma Hali Algısı						
		Eğitim Kalitesi	Sağlık Hizmetleri Kalitesi	Yaşam Standardı	İş	Güvenlik	Tercih Özgürlüğü	Yaşam Memnuniyeti Endeksi
		(% memnun)	(% memnun)	(% memnun)	(% memnun)	(% evet)	(% memnun)	(0 en az 10 en yüksek memnuniyet)
IGE Sıra	Ülkeler	2012	2008-2012	2007-2013	2007-2013	2007-2012	2007-2012	2007-2012
187	Nijer	47	37	57	72	86	73	3.8
186	Kongo	40	32	42	55	48	54	4.6
185	Orta Afrika Cumhuriyeti	...	23	34	67	60	78	3.7
184	Çad	58	47	42	71	33	56	4.0
183	Sierra Leone	...	34	32	61	50	77	4.5
182	Eritre
181	Burkina Faso	66	42	35	56	70	62	4.0
180	Burundi	...	41	26	65	65	49	3.7
179	Gine	22	21	20	49	50	64	3.7
178	Mozambik	...	47	38	63	42	64	5.0

Kaynak: UNDP, Human Development Reports, <http://hdr.undp.org/en/data>, (Erişim Tarihi: 10.09.2015)

Not: (...) bu ülkelere ilişkin bireysel iyi olma algısına yönelik veri bulunmamaktadır.

Bireysel iyi olma haliyle ilişkili diğer bazı göstergeler en düşük insani gelişme düzeyine sahip ülkeler çerçevesinde Tablo 5'de görülebilir. 2013 yılı İGED'ne göre, 187 ülke arasında yapılan sıralamada en sonda bulunan ve çok boyutlu yoksulluk endeksi değerine göre en yoksul ülke konumunda ve nüfusunun %89'u yoksul olan Nijer'de, nüfusun %57'si yaşam standardından memnundur. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesi hususunda memnuniyet nispeten düşük olmakla birlikte ülkede iş, güvenlik ve tercih özgürlüğü konusunda %70'in üzerinde bir memnuniyet söz konusudur. Nijer, Kongo, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Sierra Leone'de iş konusundaki memnuniyet oranları %61 ile %72 arasında değişmektedir. Ülkelerin tercih özgürlüğündeki memnuniyetleri genel olarak yüksek düzeyde iken, Çad, Mozambik dışındaki ülkelerde güvenlik konusunda nüfusun yaklaşık %50 ve üstü olumlu görüştedir. Sağlık hizmetlerinin kalitesi konusunda memnuniyet oranı ülkeler genelinde düşük iken, Gine ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde nüfusun sadece yaklaşık beşte biri sağlık hizmetlerinden memnundur. Mozambik ve Çad'da sağlık hizmetlerinin kalitesinden nüfusun %50'ye yakın bir oranı memnun iken diğer ülkelerde bu konudaki memnuniyet %40'lı oranların altında kalmaktadır. Bireysel iyi olma algısı açısından yaşam memnuniyet endeksi değerlendirildiğinde, İGED sıralamasında en sonlarda yer alan Kongo, Çad, Sierra Leone, Burundi ve Burkina Faso'da orta mutluluk düzeyine yakın, Mozambik'te ise orta düzeyli mutluluk göze çarpmaktadır.

SONUÇ

Kişi başına düşen gelir düzeyindeki ve insani gelişme göstergelerindeki ilerlemeler yoksul ülkelerin mutluluğuna önemli katkı sağlayacaktır. Düşük insani gelişme düzeyine sahip, yoksulluğun yaygın ve şiddetli olduğu ülkelerde mutluluk ve iyi olma halinde meydana getirilecek iyileşmelerin olumlu ekonomik, sosyal ve psikolojik sonuçlarının da olacağı açıktır.

Küresel açıdan insani gelişme endeksi değerleri, çok boyutlu yoksulluk değerleri ve mutluluk karşılaştırmaları sonucunda en mutsuz ülkelerin genel olarak aynı zamanda yoksul oldukları görülmektedir. Ancak en mutsuz ülkelerde kişi başına düşen gelir homojenlik göstermemekte, bu grupta yüksek ve düşük orta gelirli ülkeler bulunmaktadır. Yoksul ülkelerdeki yoksulluğun şiddet ve yaygınlığının aynı ölçüde olmadığı, yoksulluğun derecesindeki bu ayrışmanın mutluluğa yansımalarının ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Nispeten daha az yoksul olup daha az mutlu ülkeler bulunduğu

gibi, en yoksul ülkeler arasında nispeten daha mutlu ülkeler bulunmaktadır. Aynı zamanda bireysel mutluluk algısı açısından da en yoksul ülkeler arasında sayılan bazı ülkelerdeki memnuniyet oranlarının azımsanmayacak ölçüde yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin en yoksul on ülke içerisinde yer alan Nijer, Etiyopya, Sierra Leone ve Mali'nin mutluluk düzeyi orta düzeye yakın ya da biraz altındadır ancak bu ülkeler en mutsuz on ülke sıralamasına girmemektedir.

Sonuç olarak, ülke örnekleri yaygın olarak düşünülen yoksulluğun yaşam memnuniyetsizliğine yol açacağı ya da zenginliğin mutluluk yaratacağı görüşünü bütünüyle doğrulamamaktadır. Zira çok yüksek ve yüksek insani gelişme gösteren ülkeler grubuna dahil olmakla birlikte mutluluk açısından vaset görünüm sergileyen ülkeler bulunduğu gibi, yüksek insani gelişme düzeyine sahip ülke mutluluk düzeylerini yakalayan çok yoksul ülkeler de bulunmaktadır. Böylece yoksulluk, insani gelişme, mutluluk ve bireysel iyi olma algısı verilerine dayalı olarak yoksul ülkeler çerçevesinde yapılan ülke karşılaştırmaları sonucunda mutluluğun bütünüyle yaşam kalitesine bağlı bir olgu olarak görülemeyeceği sonucuna ulaşılabilir.

Öte yandan mutluluk çerçevesinde ülke karşılaştırmaları yapılırken, ülkeler arasındaki sosyo-kültürel farklılıkların, mutluluk algısında farklılıklar yaratabileceği düşünülebilir. Özellikle geleneksel toplum özellikleri taşıyan az gelişmiş ülkelerde sıkı aile, akrabalık ve hemşerilik ilişkileri ile kanaatkâr yaşam tarzının hissedilen mutluluk düzeyi üzerinde olumlu katkılar sağlayabileceği söylenebilir. Bu doğrultuda, mutluluğun sadece bireysel mutluluk ekseninde değerlendirilmesiyle özellikle yoksulluğun bir kader olarak içselleştirildiği, yoksul ama mutlu ülkelerde sefaletin ve kötü yaşam koşullarının zımnen aklandığına yönelik değerlendirmeler göze çarpmaktadır.

Son yıllarda kalkınma konusuna farklı bir yaklaşım olarak mutluluk ya da iyi olma hali kalkınma ve insani gelişme kavramlarıyla birlikte anılır olmuştur. Mutluluk ya da iyi olma hali, kalkınmanın temel bileşenlerini kapsayacak şekilde geniş bir bakış açısıyla ele alınabilir. Ayrıca insanı merkeze alan bir kalkınma anlayışının bireysel ve toplumsal mutluluğu dikkate alması beklenebilir. Bu çerçevede kalkınma ile mutluluk arasındaki etkileşimlerin göz önünde bulundurulması, insanı merkeze alan kalkınma anlayışıyla uyumlu gözükmektedir.

KAYNAKÇA

Baber, H.E. (2007). Adaptive Preference, *Social Theory and Practice*, Vol.33, No.1, 105-126

Elster, J. (1983). *Sour zGrapes: Studies in the Subversion of Rationality*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Ezop Masalları (2014). Çev. Tozan, Alkan, 2. Basım, İstanbul: Can Sanat Yayınları

Fukuda-Parr, S. (2003). The Human Development Paradigm: Operationalizing Sen's Ideas on

Capabilities. *Feminist Economics*, 9, (2-3), 301-317.

Goulet, D. (1971). *The Cruel Choice: A New Concept on the Theory of Development*, Atheneum, New York.

Gökçek-Karaca, N., ve Gökçek, B. (2014). Türkiye ve Geçiş Ekonomilerinde Çok Boyutlu Yoksulluk ve İnsani Gelişme, *International Conference on Eurasian Economies*, <http://avekon.org/papers/866.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2015

Gökdemir, Ö. and Veenhoven, R. (2014). Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Oluş [A Different Prospect to Development: Well-being] Yayına Hazırlayanlar: Ahmet Faruk AYSAN ve Devrim Dumludağ, *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, Ankara: İmge Kitabevi

Han E. ve Kaya, A.A. (2013). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*, Gözden Geçirilmiş 8. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Hançerlioğlu, O. (2000). *Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar*, Cilt 4, 3. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi

İnsel, A.(2000). Özgürlük Etiği Karşısında İktisat Kuramı Amartya Sen'in Etik İktisat Önerisi. *ODTÜ İktisat Kongresi*, 13-16 Eylül 2000, Ankara

Kabaş, T. ve Uğur M.S. (2011). Türkiye İçin Alternatif Bir Kalkınma Politikası Olarak İnsani Gelişme Yaklaşımı, *Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi VII*, Türkiye Ekonomisi'nin Dinamikleri: Politika Arayışları, Ankara, 22-23 Aralık 2011, 1-16

www.ekonomikyaklasim.org/eykongre2011/?download=23.pdf, Erişim Tarihi: 10.09.2015

Kaynak, M.(2007). *Kalkınma İktisadi*, 2.Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi,

Lucas, R.E., Clark A. E., Georgellis Y., Diener E. (2003). Reexamining Adaptation and The Set Point Model of Happiness: Reactions to Changes in Marital Status, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.84, No.3, 527-539.

Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI). 2014. *Multidimensional Poverty Index 2013: Brief Methodological Note and Results*, <http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/MPI-2013-Brief-Methodological-Note-and-Results1.pdf?79d835>

Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI). http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/MD-poverty-presentation_eng2.pdf?0a8fd7&a403e4 Erişim Tarihi: 04.11.2015

Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI). <http://www.ophi.org.uk/multidimensional-poverty-index/mpi-2015/mpi-data/>, Erişim Tarihi: 02.10.2015

Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI) (2015). *Multidimensional Poverty Index - Winter 2014/2015: Brief Methodological Note and Results*

http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/MPI-2015-Brief-Methodological-Note_1-5-15.pdf?0a8fd7&90b6a2, Erişim Tarihi: 12.11.2015

Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI). <http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/Global-MPI-2014-an-overview.pdf?0a8fd7> Erişim Tarihi: 13.10.2015

Özkan, H, Kırdas, K, Koç, T.(2012). Yoksulluk Sorununu Görmeyen Bir Kalkınma Modeli Olarak Yönetişimci Kalkınma: Adana Örneği, Ankara Üniversitesi, *SBF Dergisi*, Cilt 67, No. 4, 89 - 124

Qizilbash, M. (2007). The Adaptation Problem, Evolution and Normative Economics, *Papers on Economics & Evolution*, https://www.uni-marburg.de/fb19/fachgebiete/wirtschaftsgeographie/wps_ag/archiv_evoec/2007/2007-08.pdf Erişim Tarihi: 21.09.2015

Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*, Çev. Yavuz Alogan, Birinci Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Sen, A. (1981). *Poverty and Famines. An Essay on Entitlement and Deprivation*, Oxford: Clarendon Press.

UNDP (2014a), Human Development Report (HDR) 2014. *Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience*, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>

UNDP, *Human Development Reports*, <http://hdr.undp.org/en/data>, (Erişim Tarihi: 10.09.2015)

UNDP (2014b). *Human Development Report (HDR)*, http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14_technical_notes.pdf, Erişim Tarihi: 11.10.2015

UNDP, *About Human Development*, <http://hdr.undp.org/en/humandev>, Erişim Tarihi:05.09.2015

Veenhoven, R.(1991). Is Happiness Relative?, *Social Indicators Research* 24, 1-34

Veenhoven, R. (2005). Apparent Quality of Life in Nations How long and Happy People Live, *Social Indicators Research*, 71, 61-68.

Veenhoven, R. (2009). Well-being in Nations and Well-being of Nations. Is There a Conflict Between Individual and Society, *Social Indicators Research*, 91, 5-21

Veenhoven, R. (2012). Cross-national Differences in Happiness: Cultural Measurement Bias or Effect of Culture? *International Journal of Wellbeing*, 2(4), 333-353.

Veenhoven. R. *Average happiness in 149 nations 2000-2009*. World Database of Happiness. Rank Report Average Happiness. Internet: http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/findingreports/RankReport_AverageHappiness.php, Erişim Tarihi:20.09.2015

Vikander, N. (2007), *Kahneman's Objective Happiness and Sen's Capabilities: a Critical Comparison*, <http://www.tinbergen.nl/~vikander/KahnemanSen.pdf>, Erişim Tarihi: 15.10.2015

World Happiness Report, (2015). http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2015/04/WHR15_Sep15.pdf, Erişim Tarihi: 10.10.2015

World Database of Happiness http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/nat_fp.php?mode=8. Erişim Tarihi: 10.11.2015

<http://www.bhutanstudies.org.bt/publicationFiles/2015GNH/Summaryof2015GNHIndex.pdf>, Erişim Tarihi: 10.11.2015.